

2. Pyrih, I. V. (2013). *Zaluchennya spetsialista do provedennya slidchykh diy* [Involvement of a specialist in investigative actions]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav Ukrainy – Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs of Ukraine*, 1, 511-517 [in Ukrainian].
3. Kryminalnyy protsesualnyy kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]. *Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI* [in Ukrainian]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
4. Boyko, O. P., Harkusha, A. H., Zakharko, A. V., Lytvynov, V. V., Rohalska, V. V., Serbin, M. M., Soldatenko, O. A., Fedchenko, V. M. & Chernyak N. P. (2017). *Kryminalnyy protses* [Criminal process]. Dnipro: Dnipropetrovs'kyi derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav. Lira LTD [in Ukrainian].
5. Loboyko, L. M. & Banchuk, O. A. (2014). *Kryminalnyy protses* [Criminal process]. Kyiv: Vaite. [in Ukrainian].
6. Shepitko, V. Yu. (2001). *Kryminalistyka. Entsyklopedychnyy slovnyk (ukrayinsko-rosiyskyy i rosiysko-ukrayinskyy)* [Criminalistics. Encyclopedic Dictionary (Ukrainian-Russian and Russian-Ukrainian)]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
7. Tertyshnyk, V. M. (2003). *Kryminalno – protsesual'ne pravo Ukrainy*. [Criminal procedural law of Ukraine]. Kyiv: Vydavnytstvo A.S.K. [in Ukrainian].
8. Kryminalnyy kodeks Ukrainy [Criminal code of Ukraine]. *Zakon Ukrainy vid 05.04.2001. №2341-III*. [in Ukrainian]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

Стаття надійшла до редакції: 15.04.2022

УДК 341.322.5

DOI: 10.36550/2522-9230-2022-12-151-157

Драгоненко Анна Олександрівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права та правоохоронної діяльності
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка

e-mail: dragonenko84@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8353-2341>

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

У статті досліджуються норми чинного міжнародного кримінального права, з позиції відсутності концептуального визначення поняття «воєнних злочинів», що, у свою чергу, є прогалиною міжнародного законодавства. Розглядаючи воєнні злочини з сучасних позицій, зважаючи на накопичений позитив наукових доробок та правозастосовної практики, цілком обгрунтовано можна визначити їх як грубі порушення міжнародного гуманітарного права, які вчиняються у період збройних конфліктів (міжнародного та неміжнародного характеру), що тягнуть індивідуальну кримінальну відповідальність за міжнародним кримінальним правом. Уточнено, що воєнні злочини є видом злочинів проти миру і безпеки людства, у зв'язку з чим їм притаманні спільні для зазначених злочинних діянь ознаки: підвищений ступінь суспільної небезпеки; спрямованість таких злочинних діянь на інтереси, які охороняються міжнародним правом; їх криміналізація та караність здійснюється відповідно до норм міжнародного права.

Доведено, що для воєнних злочинів характерні й спеціальні (властиві тільки їм) ознаки: може бути вчинений тільки під час збройного конфлікту; об'єктом посягання є встановлений міжнародним правом порядок ведення збройного конфлікту та інтереси безпеки осіб (окремої особи), що захищені міжнародним правом; грубий характер порушення; настання наслідків для охоронюваних міжнародним гуманітарним правом прав та інтересів; особливості суб'єктивної сторони – поряд з ознаками властивими всім злочинам проти миру та безпеки людства, необхідно є усвідомлення виконавцем наявності факту збройного конфлікту; виконавець воєнного злочину повинен усвідомлювати фактичні обставини, що свідчать про захищений статус осіб – жертв злочину.

Зважаючи на зазначені спеціальні ознаки військових злочинів, запропоновано їхнє розгорнуте визначення: суспільно небезпечні, винні діяння, вчинені під час збройних конфліктів (міжнародного або неміжнародного характеру) які посягають на встановлений міжнародним гуманітарним правом порядок ведення бойових дій, інтереси і безпеку осіб, які обороняються, і тягнуть за собою індивідуальну кримінальну відповідальність відповідно до норм міжнародного кримінального права.

Ключові слова: воєнний злочин, міжнародне кримінальне право, міжнародний злочин, Міжнародний кримінальний суд, Кримінальний кодекс України

Dragonenko A. CONCEPTS AND SIGNS OF WAR CRIMES IN INTERNATIONAL CRIMINAL LAW

The article examines the norms of current international criminal law, from the standpoint of the lack of a conceptual definition of the concept of "war crimes", which, in turn, is a gap in international law. Considering war crimes from the current point of view, given the accumulated positive scientific achievements and law enforcement practice, it is reasonable to define

Випуск 12. 2022

them as gross violations of international humanitarian law committed during armed conflicts (international and non-international), entailing individual criminal responsibility for international right. It is clarified that war crimes are a type of crime against the peace and security of mankind, in connection with which they have common features for these crimes: increased degree of public danger; the orientation of such criminal acts on the interests protected by international law; their criminalization and punishment are carried out in accordance with international law.

It is proved that war crimes are characterized by special (peculiar only to them) features: it can be committed only during an armed conflict; the object of encroachment is the procedure of armed conflict established by international law and the security interests of persons (individuals) protected by international law; gross nature of the violation; the consequences for the rights and interests protected by international humanitarian law; peculiarities of the subjective side - along with the features inherent in all crimes against peace and security of mankind, it is necessary for the perpetrator to be aware of the fact of armed conflict; the perpetrator of a war crime must be aware of the factual circumstances that indicate the protected status of persons - victims of the crime.

Given these special features of war crimes, their detailed definition is proposed: socially dangerous, criminal acts committed during armed conflicts (international or non-international) that encroach on the established by international humanitarian law, the interests and security of defenders, and entail individual criminal liability in accordance with the rules of international criminal law.

Key words: war crime, international criminal law, international crime, International Criminal Court, Criminal Code of Ukraine

Постановка проблеми. Формування юридичного концепту «воєнних злочинів» пов'язане зі становленням міжнародного гуманітарного права з середини XIX У сучасній доктрині, незважаючи на термінологічну різницю, є певна смислова єдність у розумінні терміну «воєнні злочини». При цьому в основі визначення цього терміну лежать принципи міжнародного гуманітарного права (гуманність, обмеження воюючих сторін у виборі засобів і методів ведення військових дій, захист цивільного населення та цивільних об'єктів у ході збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру). Проте, як підкреслюють більшість науковців, воєнний злочин, що є порушенням норм міжнародного гуманітарного права, передбачає індивідуальну кримінальну відповідальність особи, яка його вчинила.

У сучасній зарубіжній доктрині також йдеться про те, що термін «воєнні злочини» часто використовується у різних та суперечливих значеннях. Однак і зарубіжні автори все частіше використовують «вузьке» визначення: воєнний злочин – це порушення норм міжнародного гуманітарного права, яке тягне за собою кримінальну відповідальність. У національній та зарубіжній доктрині дебатуються питання про застосування міжнародно-правового визначення «воєнні злочини» у національній кримінально-правовій системі. Ця теза є особливо важливою для держав, які не беруть участь у Римському Статуті Міжнародного кримінального суду, але для яких обов'язковими є норми міжнародного права.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням імплементації норм міжнародного права, в тому числі й про воєнні злочини, в кримінальне законодавство України, а також питанням кримінальної відповідальності за воєнні злочини займалися Аль-Захарна Саліма, В.А. Базов, В.М. Боровенко, О.М.Броневська, Н.В. Дрьоміна, С.О. Загороднюк, Н.А. Зелінська, А.В. Картавцев, І.О. Колотуха, М.П.Кучевич, С.П. Кучевська, Ю.К. Кучеренко, А.А. Маєвська, В.О. Миронової, В.О. Навроцький, О.Р.Наден, В.П. Пилипенко, В.П. Попович, П.І. Ре- пешко, М.І. Хавронюк, В.Х. Ярмачі.

Мета статті – визначити поняття воєнного злочину у міжнародному кримінальному праві.

Виклад основного матеріалу дослідження. У міжнародних договорах, які віднесені до джерел міжнародного кримінального права, відсутнє концептуальне визначення поняття «воєнних злочинів». Однак, слід звернути увагу на таку обставину: у нормативно-правових документах сучасного міжнародного права воєнні злочини іноді визначаються внаслідок порушення основоположних принципів та норм міжнародного права, що застосовуються у збройному конфлікті. Так, у проекті Кодексу злочинів проти миру та безпеки людства 1991 р. під час характеристики найбільш грубих воєнних злочинів використовувалося формулювання «виключно грубе порушення принципів і норм міжнародного права, що застосовуються у збройному конфлікті...» (і далі, слідує перелік таких актів) [1, с. 252-253]. У наступному проекті Кодексу злочинів проти миру та безпеки людства, прийнятому Комісією міжнародного права у 1996 р., зокрема, у ст. 20 «Воєнні злочини» застосовується інший підхід: поняття воєнних злочинів не визначено, однак вказано, що «будь-який з перелічених нижче воєнних злочинів є злочином проти миру та безпеки людства, якщо воно вчинюється систематично або в широких масштабах» [2].

Паралельно з цим, термін «міжнародне гуманітарне право» широко використовується в діючих міжнародно-правових актах, присвячених питанням обмеження воюючих сторін у виборі засобів і методів ведення військових дій, попередження та припинення порушень порядку їх ведення, а також відповідальності за такі порушення [3, с. 73]. У сучасній науці міжнародного права міжнародне гуманітарне право розглядається як галузь міжнародного права, яка об'єднує обов'язкові для воюючих сторін правила, спрямовані на гуманізацію ведення військових дій, що містять відповідні обмеження та заборони [4, с. 128].

Концептуальне визначення міжнародного гуманітарного права міститься у «Інструкції Сан-Ремо з міжнародного права, що застосовується до збройних конфліктів», відповідно до якого «це встановлені договорами або звичаєм міжнародні норми, що обмежують право держав, які є сторонами у конфлікті, використовувати заборонені методи або засоби ведення війни чи використовувати їх до осіб або об'єктів, яких стосується, чи може стосуватися конфлікт» [5]. Важливо зазначити, що таке розуміння міжнародного

гуманітарного права загалом було прийнято державами та відображено у нормативно-правових актах, які регулюють діяльність Збройних Сил.

Сучасні дослідники обґрунтовано вказують на те, що воєнні злочини посягають на встановлені основними принципами міжнародного права та міжнародного гуманітарного права правила ведення збройних конфліктів, безпеку осіб та об'єктів, при цьому можуть бути скоєні в умовах збройного конфлікту [6, с.39].

У вітчизняній та зарубіжній літературі з міжнародного права висловлено думку про те, що в систему дослідження міжнародного гуманітарного права (права збройних конфліктів) поряд з іншими питаннями слід включати також міжнародно-правову відповідальність держав та кримінальну відповідальність фізичних осіб за військові злочини [7, с. 23]. Разом з тим, слід визнати справедливості тези, відповідно до якої міжнародне гуманітарне право забороняє низку методів та засобів ведення війни (збройного конфлікту), тоді як міжнародне кримінальне право встановлює їхню злочинність та кримінальну відповідальність за їх застосування [6, с.58]. Очевидно, що питання кримінальної відповідальності за воєнні злочини (принаймні механізм і процедури її конкретизації та реалізації, санкції за злочинні порушення засобів та методів ведення війни, підстави звільнення від кримінальної відповідальності) за своїм характером виходять за межі тих відносин, які регулює міжнародне гуманітарне право (право збройних конфліктів) і, отже, вимагають спеціальної правової регламентації.

В цілому, розглядаючи воєнні злочини з сучасних позицій, цілком обґрунтовано можна визначити їх як грубе порушення міжнародного гуманітарного права, що застосовується у збройних конфліктах (міжнародного та неміжнародного характеру), що тягнуть за собою індивідуальну кримінальну відповідальність відповідно до норм міжнародного кримінального права.

Дане визначення, хоч і не є розгорнутим, оскільки не вказує на всі істотні ознаки аналізованих злочинних діянь, проте може бути основою для їх концептуального розуміння, відмежування від інших злочинів, а також може використовуватися в нормативно-правових актах міжнародного права.

Ознаки воєнних злочинів відображаються у нормах права, а також у правових позиціях інститутів міжнародного кримінального правосуддя під час розгляду справ. При цьому, правові норми, які містяться в договірних джерелах міжнародного кримінального права, що вказують на ознаки воєнних злочинів, виключно важливі, оскільки, по-перше, таким чином забезпечують дію принципу *nullum crimen sine lege*, і, по-друге, є необхідними для правильної юридичної кваліфікації вчиненого діяння, а отже, і під час реалізації кримінальної відповідальності за міжнародним кримінальним правом. Саме норма права містить системні ознаки кримінального правопорушення. В теорії кримінального права вказаний перелік ознак дозволяє оцінити конкретне діяння як злочинне, називаючи складом кримінального правопорушення. Крім того, деякими авторами звертається увага на те, що якщо злочин є актом людської поведінки, то склад злочину – це спосіб його законодавчого опису шляхом виділення частин та елементів, які його утворюють [8, с.72].

Однак у міжнародному кримінальному праві категорія «склад злочину», не втрачаючи своєї сутності та основного призначення, набуває певної специфіки. По-перше, це пов'язано зі специфікою міжнародних злочинів, зокрема, воєнних злочинів. По-друге, мають значення особливості джерел міжнародного кримінального права та норм, які у них містяться. По-третє, не можна не враховувати відмінності в інтерпретації кримінально-правових категорій у різних національно-правових системах, що впливає на розробку відповідних норм міжнародного кримінального права, їх тлумачення та застосування.

У кримінальному праві України, як і в кримінальному праві інших країн континентальної правової системи, склад кримінального правопорушення включає чотири блоки об'єктивно-суб'єктивних елементів (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона).

У кримінальному праві Англії, США та інших країн системи загального права структура складу злочину є двоелементною і передбачає лише злочинне діяння (*actus reus*) та винне ставлення (*mens rea*). Дані елементи також розкриваються в різних ознаках злочинів, причому їх трактування, підходи до їх конституювання у кримінальному праві та тлумачення у правозастосовчій практиці суттєво відрізняється від підходу у країнах континентальної правової системи.

Термінологічні відмінності в трактуванні складу кримінального правопорушення, його ознак у різних правових системах не повинні призводити до ігнорування сутнісних, системних ознак злочинного діяння, що тягне за собою кримінальну відповідальність за міжнародним кримінальним правом. Як зазначають дослідники, аналіз концепції складу злочинів дозволяє дійти невтішного висновку, що у нормах міжнародного кримінального права містяться ознаки як об'єктивного характеру (опис діяння, наслідків, часу, місця, способу його скоєння тощо.), так і суб'єктивного характеру (винність, мотив, мета) характеру, що визначає діяння як злочин за міжнародним кримінальним правом: 1) суспільна небезпека злочинного діяння для світового правопорядку, світової спільноти в цілому, або тих благ та інтересів, які охороняються системою міжнародного права; 2) протиправність, тобто вказівку на злочинність чи опис діяння як злочинного чи його наслідків у нормі права; 3) винність; 4) індивідуальна кримінальна відповідальність за його вчинення. З урахуванням цього, склад воєнного злочину за міжнародним кримінальним правом визначається як «сукупність встановлених джерелами міжнародного кримінального права об'єктивних та суб'єктивних ознак, що характеризують діяння як воєнний злочин за міжнародним кримінальним правом» [9, с. 21].

Воєнні злочини мають підвищену суспільну небезпеку, у зв'язку з чим, не випадково, у нормах міжнародного права вони характеризуються, як «грубі» та «ті, які викликають занепокоєння світової спільноти» [10]. У цілому, нині обґрунтованою є думка про те, що поруч із зазначеними ознаками, для міжнародного злочину (злочини проти миру та безпеки людства) характерним є притягнення до кримінальної відповідальності відповідно до норм міжнародного кримінального права. Резюмуючи, ще раз підкреслимо, що воєнні злочини є видом злочинів проти миру і безпеки людства, у зв'язку з чим, їм властиві спільні для зазначених злочинних діянь ознаки: 1) підвищена суспільна небезпека; 2) спрямованість таких злочинних діянь на інтереси, що охороняються міжнародним правом; 3) їх криміналізація та караність здійснюється відповідно до норм міжнародного права.

Разом з тим, специфіка воєнних злочинів дозволяє не тільки відмежовувати їх від інших злочинів (у тому числі від злочинів проти миру та безпеки людства), а й виділити низку спеціальних, характерних саме для них ознак, що у свою чергу, дозволить проводити дане розмежування. Розглянемо ці ознаки, з урахуванням їхнього відображення в нормах сучасного міжнародного кримінального права, при цьому візьмемо до уваги практику конкретизації цих норм міжнародними органами кримінального правосуддя, а також їхнє наукове тлумачення.

1. Умови вчинення. Воєнний злочини вчиняється під час збройного конфлікту (міжнародного чи неміжнародного характеру) або в обстановці, пов'язаній із цим конфліктом. За цими ознаками вказані дії відрізняються від інших злочинів проти миру і безпеки людства, для вчинення яких наявність збройного конфлікту не є обов'язковою ознакою, а також від низки загальнокримінальних злочинів, схожих за об'єктивною стороною. Вказану ознаку загалом можна виділити зі змісту положень міжнародного гуманітарного права, які описують заборонені способи та методи ведення війни, опису військових злочинів у Статуті міжнародних органів кримінального правосуддя; крім того, вона чітко сформульована в документі Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) в розділі «Елементи злочинів» так: «Дія, яка відбулася під час збройного конфлікту і була пов'язана з ним» [10].

У свою чергу, МКС в одному зі своїх рішень сформулював таку позицію з приводу цього питання: «При вирішенні питання про те, чи достатньо тісно пов'язане зі збройним конфліктом відповідне діяння, Судова палата може брати до уваги такі факти: чи є виконавець злочину комбатантом¹; чи жертва не є комбатантом; належність жертви належить протилежного боку у конфлікті; той факт, що діяння може характеризувати кінцеву мету воєнної кампанії; і той факт, що злочин вчиняється в рамках чи контексті офіційних повноважень суб'єкта» [11]. На необхідність встановлення взаємозв'язку між збройним конфліктом і скоєним під час конфлікту діянням вказували і міжнародні кримінальні суди. Так, Міжнародний кримінальний трибунал по Руанді в одному з рішень підкреслив, що «особи всіх рангів, які залучені до збройного конфлікту, як військове командування, так і не в цій якості... можуть підлягати відповідальності за скоєння військових злочинів тільки в тому випадку. .. коли встановлений зв'язок між ними та збройним конфліктом...» [12].

Зрозуміло, що цей зв'язок існує, якщо діяння було скоєно під час військових дій. У спеціальній літературі обґрунтовано, що у разі порушення заборони застосування тих чи інших засобів і методів ведення воєнних дій, як правило, суб'єкти-порушники не були б здатні вчинити відповідні діяння у мирний час [13].

Разом з тим, як показує практика міжнародних органів кримінального правосуддя, для притягнення до кримінальної відповідальності та призначенням покарання у зв'язку із вчиненням діянням, не потрібно, щоб вони здійснювалися в ході активних бойових дій або на території, безпосередньо охопленій цими бойовими діями, оскільки, міжнародне гуманітарне право продовжує діяти по всій території, яка під контролем будь-якої зі сторін конфлікту, незалежно від того, у якому конкретному місці цієї території відбуваються злочини.

Також, слід мати на увазі, що багато військових злочинів можуть мати характер триваючих або продовжуваних діянь. У свою чергу, військовий злочин, що триває, характеризується безперервним виконанням певного діяння (прикладом може бути захоплення цивільних осіб в якості заручників), починається з моменту вчинення злочинної дії (бездіяльності) і закінчується дією самого винного, спрямованою на припинення злочину або настанням подій, що перешкоджають вчиненню злочину. Військові злочини, що продовжуються, характеризуються колом тотожних злочинних дій, спрямованих до загальної мети, і у своїй сукупності складають єдиний злочин (наприклад, тероризування мирного населення на окупованих територіях, завдання ударів по будівлях, медичним установам і транспортним засобам, а також персоналу); початком продовжуваного злочину вважається скоєння першого дії (бездіяльності) у складі кількох тотожних дій, що становлять один продовжуваний злочин, а закінченням – момент скоєння останньої злочинної дії (бездіяльності).

Характер окремих військових триваючих злочинів дозволяє стверджувати про можливість їх закінчення, у тому числі, після припинення збройного конфлікту. Зокрема, це стосується військових злочинів, скоєних проти осіб, які залишаються під захистом міжнародного гуманітарного права (наприклад, військовополонених, які утримуються стороною супротивника після завершення збройного конфлікту).

¹ **Комбатанти** (фр. combattant) – у міжнародному праві особи, які входять до складу збройних сил воюючої країни, беруть участь безпосередньо у воєнних діях.

2. Спрямованість посягання. Варто звернути увагу на важливу особливість воєнного злочину, яка полягає у тому, що він є багатооб'єктним злочином, тобто заподіює шкоду одночасно декільком безпосереднім об'єктам. По-перше, він посягає на встановлений міжнародним правом порядок ведення збройного конфлікту (міжнародного або неміжнародного характеру), і, по-друге, на інтереси безпеки осіб (окремої людини), залучених до події збройного конфлікту, що охороняються міжнародним правом (міжнародного чи неміжнародного характеру). Очевидно, (зважаючи на значимість відповідних суспільних інтересів, що регулюються та охороняються за допомогою міжнародного права) до основних об'єктів воєнних злочинів відносяться: встановлений міжнародним правом порядок ведення військових дій (засоби, методи, способи); безпека військовополонених, цивільного населення; збереження національного майна окупованої держави; в деяких випадках до об'єкта посягання відносяться інтереси учасників збройного конфлікту, які порушуються шляхом застосування проти них засобів і методів ведення війни, заборонених міжнародним гуманітарним правом і здатних заподіяти зайві страждання.

Зауважимо, що на відміну від міжнародного гуманітарного права, яке застосовується у міжнародних збройних конфліктах, інтереси, що охороняються міжнародним гуманітарним правом у збройних конфліктах неміжнародного характеру, досить детально встановлює перелік захищених осіб та об'єктів. Проте вивчення положень II Додаткового протоколу 1977 р. до Женевських конвенцій 1949 р. дозволяє віднести до кола осіб, яким надається захист наступні категорії:

1. всіх осіб, які не беруть безпосередньої участі у збройному конфлікті або припинили участь у військових діях, незалежно від того, обмежена їхня свобода чи ні (ч. 1 ст. 4);
2. осіб, яких позбавили волі з причин, пов'язаних із збройним конфліктом, незалежно від того, інтерновані вони чи затримані (ч. 1 ст. 5);
3. всіх поранених, хворих осіб, а також осіб, які зазнали аварії корабля, незалежно від того, чи брали вони участь у збройному конфлікті (п. 1 ст. 7);
4. медичний та духовний персонал (ч. 1 ст. 9);
5. цивільне населення та окремих цивільних осіб (ч. 1 ст. 13).

Особливий захист надається дітям, які не досягли п'ятнадцятирічного віку: захист продовжує застосовуватися до них і в тому випадку, якщо вони беруть участь у військових діях та потрапляють у полон (п. (d) ч. 3 ст. 4) [14].

3. Грубий характер порушення, його наслідки для суспільних інтересів, охоронюваних міжнародним гуманітарним правом за допомогою міжнародного кримінального права.

Очевидно, що не будь-яке порушення міжнародного права, яке відбувається під час збройного конфлікту, може розглядатися як воєнний злочин. Так, зокрема, якщо начальник табору військовополонених не веде облік дисциплінарних стягнень (що, у свою чергу, становить порушення ст. 96 Третьої Женевської Конвенції), то, його діяння не містять ознак воєнного злочину. Інший приклад – факт заволодіння буханцем хліба комбатантом в окупованому селі не завжди відповідає ознаці грубого порушення міжнародного гуманітарного права, незважаючи на те, що він виходить за межі принципів, закріплених в одному з джерел міжнародного гуманітарного права, відповідно до яких, збройні формування, які окупувають територію, повинні поважати приватну власність (поряд з іншими приватними, сімейними, релігійними цінностями). Критерієм у цьому випадку виступає ступінь і характеру небезпеки порушення інтересів, охоронюваних міжнародним гуманітарним правом (за допомогою міжнародного кримінального права) під час збройного конфлікту.

Джерела міжнародного гуманітарного права, що одночасно виступають джерелами норм міжнародного кримінального права, вказують на низку грубих порушень правил ведення міжнародного збройного конфлікту, при цьому I Додатковий протокол 1977 року до Женевських конвенцій 1949 року розглядає грубі порушення, зазначені у міжнародно-правових документах, як воєнні злочини. Поряд із грубими порушеннями, можуть скватися й інші види порушень, що не є за своїм характером і ступенем небезпеки воєнними злочинами і, що тягнуть за собою дисциплінарну або кримінальну відповідальність.

Крім того, слід зазначити, що зазначений перелік не є вичерпним, оскільки, по-перше, за його межами залишаються багато грубих порушень законів та звичаїв війни, необхідність криміналізації яких як воєнних злочинів передбачена деякими міжнародними договорами. По-друге, у зазначеному переліку наводяться грубі порушення норм міжнародного гуманітарного права, що вчиняються у міжнародних збройних конфліктах, і, відповідно, не згадуються при порушенні правил ведення збройних конфліктів неміжнародного характеру. У свою чергу, II Додатковий протокол 1977 року до Женевських конвенцій 1949 року, безпосередньо присвячений питанням гуманізації ведення конфліктів такого виду, не містить будь-яких норм, що визначають відповідальність за порушення правил їх ведення.

4 Особливості суб'єктивної сторони. Однією із умов визнання діяння злочинним виступає встановлення суб'єктивної сторони злочину. З погляду сучасного міжнародного кримінального права, коло основних положень якого наведено в Римському Статуті Міжнародного кримінального суду, суб'єктивна сторона злочинів проти миру та безпеки людства (у тому числі воєнних злочинів) характеризується:

- умислом особи вчинити діяння;
- усвідомленням особою тієї обставини, що при нормальному перебігу обставин наслідок настане.

Іншими словами, форма вини щодо самого діяння характеризується (якщо використовувати в даному випадку звичну для правової науки термінологію) прямим умислом, у той час як ставлення до наслідків можливе у формі непрямого умислу. При цьому, характеризуючи суб'єктивну сторону воєнних злочинів з погляду Римського Статуту МКС, а також прийнятих «Елементів злочинів», слід мати на увазі що, залежно від виду воєнного злочину та умов його об'єктивної сторони, конкретного об'єкта посягання, наявність ознак суб'єктивної сторони може змінюватись, вина виконавця може мати різні форми щодо самого діяння так і до його наслідків, а в окремих випадках до ознак суб'єктивної сторони також входить певна мета; по-друге, виконавець воєнного злочину має усвідомлювати фактичні обставини, які свідчать про статус осіб, які знаходяться під захистом, – потерпілих від злочину; по-третє, у будь-якому випадку необхідне усвідомлення виконавцем наявності факту збройного конфлікту.

Як обгрунтовано зауважує М.М. Гнатівський, необережна вина у міжнародному кримінальному праві – це виключне явище, тому будь-яке застосування заборонених засобів і методів ведення війни може бути скоєно лише з прямим умислом [6, с. 69].

Висновки. Таким чином, з аналізу зазначеного вище можна зробити такі висновки. Зважаючи на зазначені вище спеціальні ознаки, воєнними злочинами можна вважати суспільно небезпечні, винні діяння, вчинені під час збройних конфліктів (міжнародного або неміжнародного характеру) які посягають на встановлений міжнародним гуманітарним правом порядок ведення бойових дій, інтереси і безпеку осіб, які обороняються, і тягнуть за собою індивідуальну кримінальну відповідальність відповідно до норм міжнародного кримінального права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Проект Кодекса преступлений против мира и безопасности человечества 1991 г. // Доклад Комиссии международного права о работе её сорок третьей сессии (29 апреля-19 июля 1991 г.) //Генеральная Ассамблея ООН. Официальные отчеты. Сорок шестая сессия. Доп. № 10 (А/46/10).
2. Проект Кодекса преступлений против мира и безопасности человечества (принят Комиссией международного права 5 июля 1996 г.) // Доклад Комиссии международного права о работе ее сорок восьмой сессии (6 мая - 26 июля 1996 г.) // Генеральная Ассамблея. Официальные отчеты. Пятьдесят первая сессия. Доп. № 10 (А/51/10)
3. Мадзигон Н. Выполнение норм международного гуманитарного права в Вооруженных Силах Украины. *Legea si Viata*. 2019. № 1/2(325). С. 72 – 76.
4. Международное гуманитарное право. Общий курс. // Международный Комитет Красного Креста. Нильс Мельцер, координатор проекта – Этьен Кустер. 419 с.
5. Інструкція Сан-Ремо з міжнародного права, що застосовується до збройних конфліктів на морі, від 1 грудня 1994 р URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_344 (дата звернення: 05.05.2022)
6. Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста. За ред. Т.Р. Короткого. Київ-Одеса : Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016.-2017. 145с.
7. Міжнародне публічне право: підручник: у 2-х т. / В.В. Мицик, М.В. Буроменський, М.М. Гнатівський та ін.; за заг. ред. В.В. Мицика. Т. 2: Основні галузі. Харків: Право, 2019. 624 с.
8. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. - 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор» 2018. 1360 с.
9. Міжнародне кримінальне право (співробітництво держав у протидії злочинності): підручник / В. А. Гринчак, І. В. Земан, І. І. Когутич, О. К. Марін. Харків: Право, 2019. 460 с.
10. Римський статут Международного уголовного суда (Рим, 17 июля 1998 года). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_588. (дата звернення: 07.05.2022)
11. Prosecutor v. Katanga and Ngudiolo Chui, МУС (Палата предварительного производства) решение от 30 сентября 2008 г., абзац 382
12. Prosecutor v. Kayishema and Ruzindana. Case № ICTR-95-1. 21 May 1999. § 175. Цит. по: Кибальник А. Военные преступления в решениях международных трибуналов по Руанде и бывшей Югославии. Уголовное право. С. 31–34.
13. Substantive and Procedural Aspects of International Criminal Law: The experience of international and national courts /ed. By G. Kirk McDonald, O. Swaak-Goldman. The Hague-Boston. 2000. P. 67
14. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 08.06.1977 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/995_911; Конвенція про закони і звичаї суходільної війни (IV Гаазька конвенція) від 18.10.1907 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222

REFERENCES:

1. Proekt Kodeksa prestuplenyŭ protyv myra y bezopasnosti chelovechestva (1991). [Draft Code of Crimes against the Peace and Security of Mankind] Doklad Komysyy mezhdunarodnoho prava o rabote eŭ sorok treteŭ sessyy (29 aprelia-19 yuliia 1991 h.). [in English].
2. Proekt Kodeksa prestuplenyŭ protyv myra y bezopasnosti chelovechestva (1996 h.). [Draft Code of Crimes against the Peace and Security of Mankind]. Doklad Komysyy mezhdunarodnoho prava o rabote ee sorok vosmoŭ sessyy (6 maia - 26 yuliia 1996 h.). [in English].

3. Madzigon, N. (2019). Vyipolnenie norm mezhdunarodnogo gumanitarnogo prava v Vooruzhennykh Silakh Ukrainyi. [Implementation of the norms of international humanitarian law in the Armed Forces of Ukraine]. *Legea si Viata*. №1/2(325). 72 -76. [in Moldova].
4. Mezhdunarodnoe humanitarnoe pravo. Obshchyy kurs. [International humanitarian law. General course]. Mezhdunarodnyy Komitet Krasnogo Kresta. Nyls Meltser, koordynator proekta - Eten Kuster. 419. [in English].
5. Instruktziia San-Remo z mizhnarodnogo prava, shcho zastosovuietsia do zbroynnykh konfliktiv na mori.(1914, December 1). [San Remos Instruction on International Law Applicable to Armed Conflict at Sea] Retrieved from : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_344 [in English].
6. Korotkyi, T.R. (2016-2017). Mizhnarodne humanitarne pravo. [International humanitarian law]. *Posibnyk dlia yurysta*. 145. [in Ukrainian].
7. Mytsyk, V.V. [Ed.], Buromenskyi, M.V. Hnatovskyi, M.M. ta in. (2019). Mizhnarodne publichne pravo [International public law]. *pidruchnyk: u 2-kh t.* 624. [in Ukrainian].
8. Melnyk, M.I., Khavriuk, M.I. (2018). Naukovo-praktychnyy komentar do Kryminalnogo kodeksu Ukraïny. [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine]. 1360. [in Ukrainian].
9. Hrynychak, V.A., Zeman I.V., Kohutych I.I., Marin O.K. (2019). Mizhnarodne kryminalne pravo (spivrobotnytstvo derzhav u protydiï zlochynnosti). *International criminal law (cooperation of states in combating crime)*. 460. [in Ukrainian].
10. Rymtskyi statut Mezhdunarodnogo uholovnoho suda (1998, July 17). [Rome Statute of the International Criminal Court]. Retrieved from: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_588. [In Italian].
11. Prosecutor v. (2008, September 30), Katanga and Ngudiolo Chui, MUS (Palata predvartelnogo proyzvodstva) abzats 382. [in English]
12. Prosecutor v. (1999, May 11), Kayishema and Ruzindana. Case № ICTR-95-1. § 175. Tsyt. po: Kybalnyk A. *Военные преступления в решениях международных трибуналов по Руанде и бывшей Югославии*. *Uholovnoe pravo*. . 31–34. [in Russian]
13. Kirk McDonald, G., Swaak-Goldman, O. (200), *Substantive and Procedural Aspects of International Criminal Law: The experience of international and national courts*. The Hague-Boston. P. 67 [in English]
14. Dodatkovyy protokol do Zhenevskykh konventsiy vid 12 serpnia 1949 roku, shcho stosuietsia zakhystu zhertv mizhnarodnykh zbroynnykh konfliktiv (Protokol I) (1977, June 8). *Additional Protocol to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I)* Retrieved from: http://zakon.rada.gov.ua/go/995_911; *Konventsiiia pro zakony i zvychai sukhodilnoi viyny (IV Haazka konventsiiia) (1907, October 18)*. [Convention on the Laws and Customs of Land Warfare (IV Hague Convention)]. Retrieved from: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції: 16.04.2022

УДК 343.13(477)

DOI: 10.36550/2522-9230-2022-12-157-163

Зінченко Сергій Олександрович,
аспірант кафедри конституційного і адміністративного права,
Юридичний факультет Національного авіаційного університету
e-mail: szincenko709@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7753-6159>

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЗНАННЯ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано історичний розвиток органів дізнання на території України. Наголошено на тому, що запровадження та функціонування нових правових інститутів як зумовлюють фундаментальні зрушення в свідомості людей, так і є наслідком цих зрушень. Одним із правових інститутів, який значно вплинув на розвиток правових систем світу, є інститут досудового слідства, у тому числі його форма – дізнання. Встановлено шість етапів формування правового регулювання дізнання в Україні. Визначено, що в добу античності починає зароджуватися оперативно-розшукова діяльність, що першочергово прослідковується в релігійних розповідях. Досліджено, що на етапі існування Київської Русі збірка «Руська Правда» містила багато елементів досудового розслідування, обов'язок із проведення якого покладався на потерпілого. Визначено, що на етапі існування Запорозької Січі з'являється згадка про традиційне проведення дізнання військовим осавулом у справах щодо конфліктів між козаками або вчинених ними злочинів. На українських землях, які перебували у складі Російської імперії, у 1718 році почався етап динамічного розвитку дізнання. Зроблено висновок, що інститут дізнання в Російській імперії спочатку з'явився фактично, а потім отримав своє юридичне закріплення у численних нормативно-правових актах. Саме на цьому етапі формування правового регулювання дізнання відбувається розмежування дізнання та слідства, відокремлення судової влади від виконавчої.

Випуск 12. 2022